

*Т.Л. Керанчук, к.е.н. доцент
кафедри прикладної економіки
Національний університет харчових технологій*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

В статті проведений аналіз стану молочної промисловості України, моніторинг обсягів випуску основних видів молочної продукції за останні два роки. Виявлені основні проблеми формування пропозиції на ринку молока, проаналізовані проблеми функціонування переробних підприємств молочної промисловості. Показана проблема низького рівня технічної оснащеності сільгоспвиробників молока і переробних підприємств. Проаналізовані основні тенденції та причини зміни закупівельних, оптово-відпускних та роздрібних цін на основні види молочної продукції. Визначена роль держави в створенні конкурентних умов функціонування на ринку молока та молочної продукції. Запропоновані заходи щодо удосконалення механізму державної підтримки виробників молока та переробних підприємств. Описані можливі шляхи фінансової підтримки сільськогосподарських виробників та переробних підприємств молочної галузі. Розглянуті можливості вертикальної інтеграції аграрних виробників молока та переробних підприємств галузі. Запропоновані можливі шляхи вирішення проблем галузі, які сприятимуть підвищенню їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках.

Ключові слова: держава, державне регулювання, молочна продукція, дотації, ринок молока, оптово-відпускна ціна, закупівельна ціна.

В статье проведен анализ состояния молочной промышленности Украины, мониторинг объемов выпуска основных видов молочной продукции за последние два года. Выявлены основные проблемы формирования предложения на рынке молока, проанализированы проблемы функционирования перерабатывающих предприятий молочной промышленности. Показана проблема низкого уровня технической оснащенности сельхозпроизводителей молока и перерабатывающих предприятий. Проанализированы основные тенденции и причины изменения закупочных, оптово-отпускных и розничных цен на основные виды молочной продукции. Определена роль государства в создании конкурентных условий функционирования на рынке молока и молочной продукции. Предложенные меры по совершенствованию механизма государственной поддержки производителей молока и перерабатывающих предприятий. Описаны пути финансовой поддержки сельскохозяйственных производителей и перерабатывающих предприятий отрасли. Рассмотрены возможности вертикальной интеграции аграрных производителей молока и перерабатывающих предприятий отрасли. Предложены возможные пути решения проблем отрасли, которые будут способствовать повышению их конкурентоспособности на внутреннем международном рынках.

Ключевые слова: государство, государственное регулирование, молочная продукция, дотации, рынок молока, оптово-отпускная цена, закупочная цена.

The article analyzes the state of the dairy industry of Ukraine, monitored the production of the principal types of dairy products in the last two years. The main problems of the formation of market milk supply, analyzed problems in the functioning of the processing enterprises of the dairy industry. Shows the problem of low level of technical equipment and agricultural milk processing plants. The article also analyzes the major trends and causes of changes in prices of procurement, wholesale and retail prices of basic dairy products. Described the role of the state in creating a competitive environment for the functioning of the market of milk and milk products. Proposes

measures to improve the mechanism of state support for milk producers and processors. Describes the way of financial support agricultural producers and processing companies in the industry. The possibilities of vertical integration of agricultural producers and milk processors in the industry. The possible ways to solve problems in the industry, which will help them improve their competitiveness in the domestic and international markets.

Key words: government, government regulation, dairy products, subsidies, market milk, wholesale selling price, the purchase price.

Постановка проблеми. Молочна галузь представляє на теперішній момент одну з провідних підгалузей харчової та переробної промисловості. На сучасному етапі ринок молочної продукції представляє собою достатньо привабливий сегмент, який характеризується відносною стабільністю та наявністю позитивних тенденцій розвитку. За останні три роки з 2011 по 2013 рік середньорічний темп зростання обсягів реалізації молока та молочної продукції становив 109%, сирів сичужних, плавлених та кисломолочних – 113,7%. Але одночасно на даному ринку має місце високий рівень конкуренції з боку потужних підприємств, оснащених сучасним обладнанням і технологіями, які випускають молочну продукцію під відомими товарними марками «Президент», «Ласуня», «Баланс», «Кремез» «Фанні», «Danone», «Веселий молочник» та ін. Крім того, перспектива укладення угоди про асоціацію з ЄС може призвести до ще більшого зростання рівня конкуренції на ринку молочної продукції за рахунок приходу нових закордонних компаній. Ці тенденції диктують нові вимоги щодо конкурентоздатності як вітчизняних підприємств – постачальників сировинних ресурсів для молочної промисловості, так і підприємств – виробників молочної продукції. Всі ці зовнішні виклики вимагають здійснення значних інвестицій в розвиток і модернізацію діючих виробничих потужностей молочних компаній. Саме тому, дослідження проблем функціонування підприємств молочної промисловості та розробка шляхів їх подолання є високо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку підприємств харчової та переробної промисловості присвячується значна увага як у вітчизняній науці, так і в зарубіжній літературі. Зокрема, проблеми запровадження інноваційних технологій на підприємствах молочної промисловості досліджуються в працях А.О. Заїнчковського, Т.В. Божидарнік, Ю.Г. Левченко [1]. Питанням конкурентних відносин на ринку молочної продукції та окремим закономірностям його функціонування приділяє увагу в своїх роботах І.В. Завгородня [2]. Проблемним питанням діяльності підприємств молочної промисловості присвячені праці таких дослідників як Андрійчука В.Г., Слободян Н.Я., Бойко В.І. Можливі шляхи вирішення існуючих в молочній галузі проблем та перспективні напрямки розвитку молочної промисловості в Україні досліджені в недостатній мірі.

Метою статті є дослідження сучасного стану молочної промисловості в Україні, особливостей функціонування та проблем діяльності підприємств цієї сфери, а також визначення можливих перспективних шляхів подолання існуючих проблем розвитку підприємств молочної промисловості в Україні.

Виклад основних результатів досліджень. На сучасному етапі в Україні склалися доволі позитивні тенденції в розвитку молочної галузі. Зокрема, останнім часом спостерігається позитивна динаміка нарощування випуску продукції в галузі (див. табл. 1) [3]. Так, за 2013 рік випуск молока пастеризованого зріс на 4%, масла – на 5,2%, кисломолочних сирів – на 5,5%, плавлених сирів – на 9,8%. Ця позитивна тенденція пояснюється уповільненням темпів падіння поголів'я великої рогатої худоби. Так, за 2013 рік поголів'я корів зменшилось лише на 0,4%. При цьому наприкінці 2013 року спостерігалось зростання показника середнього надою молока від однієї корови на 189 кг [4].

Обсяги випуску молочної продукції в 2013 році

Види молочної продукції	Вироблено за		Грудень 2013 р. у % до		2013 р. у % до 2012 р.	Вироблено більше, менше (-), ніж за 2012 р.
	грудень 2013 р.	2013 р.	листопада 2013 р.	грудня 2012 р.		
Молоко рідке оброблене, тис. т	73,2	946	95,7	109,8	104,0	36,7
з нього для дитячого харчування	1,3	12,6	127,4	162,3	116,8	1,8
Молоко та вершки, жирністю більше 6%, тис. т	3,6	42,9	108,5	148,4	118,2	6,6
Молоко і вершки сухі, тис. т	2,3	60,2	91,2	140,5	95,8	-2,6
Масло вершкове, тис. т	7,4	92,8	117,3	130,2	105,2	4,6
Сир свіжий неферментований, включаючи сирну сироватку та кисломолочний сир, тис. т	7,0	82,8	94,7	103,5	105,5	4,3
Сири жирні, тис. т	11,7	164	96,9	98,3	98,5	-2,5
Молоко та вершки, згущені або з доданням цукру чи інших підсолоджувальних речовин, тис. т	5,0	56,7	99,0	86,7	87,5	-8,1
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, тис. т	38,6	518	95,4	105,2	106,5	31,7

Незначне зниження обсягів випуску спостерігалось тільки по сичужних жирних сирах – на 2,5%, молока згущеному – на 8,1%, молока і сухих вершках – на 2,6%. Основною причиною, яка обумовила виникнення зазначених тенденцій, є низька якість молока: для виробництва сиру необхідна спеціальна сирна закваска, яка є «примхливою» до параметрів молочної сировини. А в умовах обмеженості пропозиції на ринку України високоякісної молочної сировини для переробних підприємств це як раз виступає стримуючим фактором нарощування обсягів випуску вищезначених товарних груп.

В 2014 році вищезначені позитивні тенденції також зберігаються (див. табл. 2) [5]. Але одночасно виникають негативні явища щодо зниження обсягів випуску по деяких видах продукції, зокрема по сирах свіжих та йогуртах і кисломолочній продукції. Враховуючи зростання споживання кисломолочної продукції населенням в осінньо-зимовий період логічно передбачити, що до кінця 2014 року ці тенденції можуть бути нейтралізовані.

Але одночасно з позитивними тенденціями існують і проблеми в молочної галузі України. Однією з головних залишається проблема низької якості молока, яке закуповують переробні підприємства. Справа в тому, що основними постачальниками молока на ринку залишаються господарства населення: на їхню долю припадало в 2013 році 77,5% всього обсягу виробництва молока, [6]. Але виробничі можливості господарств населення не дозволяють сформувати потужний обсяг сировинної бази, а санітарно-гігієнічні умови отримання в них молока не забезпечують його належну якість та відповідність прийнятним державним стандартам. Це призводить до того, що господарства населення можуть продукувати та постачати молоко тільки низького гатунку (в 2013 році біля 90% молока від господарств населення було закуплено другого гатунку). Саме тому останніми роками (2013–2014) найбільше скоротилася закупівля молока від господарств населення – майже на 13,1%, у той час, як від інших господарських структур відбулося її зростання на 7,1%. Це обумовлено тим, що як правило, сільськогосподарські підприємства постачають сировину для молокозаводів вищого та першого гатунку. В процесі переробки така сировина придатна

не тільки для випуску молока та сметани, а також для групи кисломолочної продукції та сирів.

Таблиця 2

Обсяги випуску молочної продукції в 2014 році

Види продукції	Вироблено за січень–липень 2014 р.	Темпи зміни у % до відповідного періоду 2013 р.
Молоко рідке оброблене, тис. т	617,2	113
з нього для дитячого харчування	7,5	109,2
Молоко та вершки, жирністю більше 6%, тис. т	35,5	145,4
Молоко і вершки сухі, тис. т	43,6	138,4
Масло вершкове, тис. т	68,2	132,3
Сир свіжий неферментований, включаючи сирну сироватку та кисломолочний сир, тис. т	44,9	96,2
Сири жирні, тис. т	63,3	75,9
Молоко та вершки, згущені або з додаванням цукру чи інших підсолоджувальних речовин, тис. т	28,4	88,7
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, тис. т	28,5	92,1

Проблема низької якості сировини породжує, в свою чергу, проблеми невисокої якості кінцевої продукції підприємств молочної промисловості та обмежених можливостей для широкої диференціації асортименту продукції молочних заводів.

Одним із шляхів вирішення вищезначених проблем є, з нашої точки зору, здійснення інтеграційних процесів, спрямованих на об'єднання підприємств – виробників молочної продукції з приватними малими фермами та господарствами населення. Це дозволить підприємствам молочної промисловості забезпечувати себе якісною сировиною та підвищити ефективність товарного виробництва, що надасть змогу зміцнити конкурентні позиції не тільки на внутрішньому, але і на зовнішньому ринках. Саме така практика застосовується в країнах ЄС, зокрема в Італії, Данії.

Серед основних проблем молочної галузі можна виділити також низький рівень технологічного оснащення молокозаводів та значну частку застарілого обладнання, що на фоні недостатнього рівня забезпеченості сировиною призводить до низького ступеню завантаженості потужностей, а отже – неефективного їх використання. Так, за даними Державної служби статистики, в 2013 році потужності з виробництва продукції з молока незбираного взагалі не вводились в експлуатацію, введення потужностей для виробництва сиру скоротилося з 8,3 тис. т в 2012 році до 0,8 тис. т в 2013 році [6]. Низький рівень технологічного оснащення створює передумови для зростання собівартості молочної продукції і рівня відпускних цін на неї. Так, за період з серпня 2013 по серпень 2014 спостерігалось зростання оптово-відпускних цін на основні види молочної продукції зросли (табл. 3) [7]. Найбільші темпи зростання цін спостерігались по молоку та сметані. Відповідно це стало однією з причин аналогічного збільшення роздрібних цін на ці види продукції в торговельних мережах.

Але не тільки низький рівень технічного оснащення молокопереробних підприємств є причиною тенденцій до зростання цін на молочну продукцію. Головна причина – це зростання закупівельних цін на молоко: так станом на 16.09.2014 року закупівельні ціни на молоко екстра гатунку зросли на 0,23% (середня ціна 4,37 грн), молоко вищого гатунку – на 0,48% (середня ціна 4,22 грн), молоко першого гатунку – на 0,98% (середня ціна 4,12 грн). І подальша тенденція щодо зростання закупівельних цін на високоякісну молочну сировину скоріш за все буде зберігатись. Оскільки для переробних підприємств важливим є чинник додаткового конкурентного тиску з боку підприємств європейського простору.

Динаміка зміни цін на основні види молочної продукції

Основні види молочної продукції	Оптово-відпускні ціни, грн		Темпи зміни, %	Роздрібні ціни, грн		Темпи зміни, %
	30.08.13	22.08.14		30.08.13	22.08.14	
Молоко	5,8	6,4	110,3	6,8	7,4	108,8
Масло вершкове	48,5	51,6	106,3	54,1	58,1	107,3
Сир кисломолочний (9%)	28,7	29,9	104,1	30,2	31,7	104,9
Сметана (20%)	18,2	20,4	112,1	19,2	21,1	109,8

Одним із шляхів розв'язку цієї проблеми є забезпечення державної підтримки саме господарств населення, продукція яких забезпечує левову частку (приблизно 80%) пропозиції молочної сировини. З нашої точки зору, держава має створити спеціальні програми підтримки молочного скотарства для господарств населення, з одного боку, а з іншого – опікуватись підтримкою фермерських господарств, створювати умови здорової конкуренції серед суб'єктів інфраструктури молочного ринку та переробних підприємств молочної галузі. Формою такої підтримки може стати не пряме дотування з боку держави, а спрямування коштів на сприяння доступу господарств до фінансових ресурсів (наприклад, на компенсацію відсотків за кредитами). Це розкриє нові можливості як перед виробниками молока, так і перед переробними підприємствами. Виробники молока ці «живі» ресурси зможуть спрямовувати на розвиток господарств: придбання кормозбиральної техніки, косарок та прес-підбирачів, доїльного обладнання, фінансування відтворення, генетики і технології вирощування телят, реконструкцію приміщень, забезпечення ветеринарного обслуговування, програм обліку стада і т.д. Переробні підприємства за рахунок розширення доступу до фінансових ресурсів та їх здешевлення будуть мати можливість купувати нове обладнання та технології, розгортати мережу молокоприймальних пунктів, що сприятиме інтенсифікації виробництва та підвищенню конкурентоздатності їх продукції.

Висновки. Подальший розвиток молочної промисловості в значній мірі визначається характером державної регуляторної політики і неможливий без стимулювання розвитку аграрного сектору, налагодження інфраструктури молочного ринку. З нашої точки зору, важливими передумовами успішного розвитку підприємств молочної промисловості є розробка та реалізація стратегічної державної програми на основі вертикальної інтеграції аграрних і переробних підприємств. Постійне удосконалення підходів, інструментів та важелів державного регулювання діяльності підприємств, які функціонують в секторі молочного скотарства та переробки молока повинні забезпечити збільшення ступеню її конкурентоспроможності не тільки на вітчизняному, але й на міжнародному ринках.

Список літератури

1. Левченко, Ю. Г. Аналіз фінансування інноваційної діяльності підприємств окремих галузей харчової промисловості / Ю. Г. Левченко // Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку: III міжнародна науково-практична конференція, 15–16 березня 2007 р. : тези доповідей. – 2007. – С. 61–62.

2. Завгородня І. В. Проблеми молочної промисловості та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Одеська національна академія харчових : Економічні науки / 9. Економіка промисловості. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/технологій11_EISN_2010/Economics/64099.doc.htm

3. Статистичний бюлетень «Виробництво промислової продукції за видами в Україні» за січень–грудень 2013 р. [Електроний ресурс] / Державна служба статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Статистичний бюлетень за 2013 рік. [Електроний ресурс] / Державна служба статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Статистичний бюлетень «Виробництво промислової продукції за видами в Україні» за січень–липень 2014 р. [Електроний ресурс] / Державна служба статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Статистичний збірник «Україна в цифрах 2013 рік» [Електроний ресурс] / Державна служба статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Оптово-відпускні та роздрібні ціни на окрему молочну продукцію в Україні. [Електроний ресурс] / Інформаційно-аналітичний портал про молоко та молочне скотарство. – Режим доступу : <http://www.milkua.info/uk/dairyproducts/2014-08-19/>